

СКІТОЧ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

***СВІТОЧ
УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ***

Бібліотека наукового щорічника
«Україна дипломатична»
випуск № 17

Library of scientific year-book
«Ukraine diplomatychna»,
issue № 17

СВІТОЧ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

*До 90-річчя з дня народження
Святійшого Патріарха Філарета (Денисенка)*

Київ, 2019

УДК 50 329.051 (479.24)

ББК Ф61 (2)

Науково-художнє видання

Серія «Бібліотека наукового щорічника «Україна дипломатична»

Випуск 17

Проект:

Павло Кривонос

Анатолій Денисенко

Володимир Денисенко

Життя духовних пастирів у всі часи і в усіх народів здебільшого тернисте, а часом ще й трагічне. Бо той, хто є першим, той, зазвичай, є і останнім. Щоб бути керманичем духовної опіки над людьми, треба володіти виваженою мудрістю, жити в глибокій вірі, мати, окрім пророчого провидіння, ще й тверду, крицеву впевненість у здійсненні визначеної Богом місії.

Завдяки наполегливості та невтомній молитві, подвижницькій діяльності чернець Філарет, переборовши безліч випробувань, зумів досягти висот у духовній сфері, стати яскравою особистістю, врешті, отримати Боже благословення на найвищу посаду в церковній ієрархії незалежної України — Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України.

The life of pastors from all over the world has always been primarily thorny and sometimes even tragic. For he who is the first is usually the last. To become a spiritual helmsman one must possess wisdom, live with deep faith and in addition to prophethood have a firm belief in fulfillment of God-ordained mission.

Through perseverance, tireless prayer and selfless labour the monk Filaret succeed in spiritual sphere, became an outstanding personality and received God's blessing for holding the highest office in the church hierarchy of independent Ukraine — Patriarch of Kyiv and all Rus-Ukraine.

Головний редактор

Анатолій Денисенко

Заступник головного редактора

Володимир Денисенко

Редактор: Віра Карпенко

ISBN 966-518-338-9

В оформленні книги використано фото
з архіву Укрінформу та ДП «ГДП»

© ДП «ГДП», 2019

ЗМІСТ

Анатолій Денисенко, Володимир Денисенко,

Павло Кривонос. Людина. Особистість. Пастор..... 7

I розділ. У селі благодатне зійшла Божа благодать 9

II розділ. Київська Володимирська гірка –
символ хрещення Русі-України.....15

III розділ. Боже ведіння – пророкувати
у світовий простір..... 20

IV розділ. Світоч рідної церкви українського народу..... 22

V розділ. Пастирське благословенне слово..... 29

Висловлювання Святійшого Патріарха Філарета.

Криниця божественної мудрості..... 43

Володимир Василюк.

Духовність – путівник третього тисячоліття 55

Привітання Патона..... 62

Петро Таланчук. Патріарх-провидець 63

Віталій Карпенко. Характер патріарха.....81

Василь Туркевич. Храм-пам'ятник..... 92

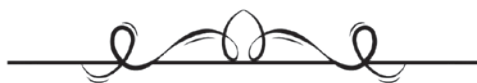
Дмитро Степовик. Патріарх Філарет і Америка..... 109

Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій.

Патріарх Філарет та його роль історії відновлення самоврядної
Української Православної Церкви.....133

Сергій Здіорук. Конститування Української
Помісної Православної Церкви – запорука єдності
української нації147

Назіп Хамітов. Шлях духовної мужності:
нескореність царству кесаря155

*Павло Гай-Нижник,
доктор історичних наук,
академік Української академії наук,
академік Академії політичних наук,
завідуючий відділу історичних студій
Науково-дослідного інституту
українознавства МОН України;*

*Леонід Чупрій,
доктор політичних наук,
професор кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету*

ПАТРІАРХ ФІЛАРЕТ ТА ЙОГО РОЛЬ В ІСТОРІЇ ВІДНОВЛЕННЯ САМОВРЯДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Після розпаду Радянського Союзу Філарет з частиною проукраїнських священників заявили, що після отримання Україною незалежності, незалежною повинна також стати й Українська Православна Церква. Перша православна парафія на території України вийшла з-під юрисдикції Московського Патріархату ще в серпні 1989 р. За кілька місяців (у жовтні) до новоутвореної Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) приєднався перший архієрей Російської Православної Церкви – колишній єпископ Житомирський Іоанн Бондарчук. Вже за рік у складі Української Автокефальної Православної Церкви перебувало понад 940 громад (1/5 частина від православних громад в Україні).

Тим часом 1–3 листопада 1991 р. зібрався Помісний Собор УПЦ, учасники якого одностайно підтримали звернення до Патріарха Мос-

ковського, в якому висловлювали прохання щодо надання УПЦ автокефалії та піднесення Церкви до рангу Патріархату. У Зверненні зазначалося: «Звернутися до Святійшого Патріарха Московського і всієї Русі Алексія II і єпископату РПЦ з проханням дарувати Українській Православній Церкві повну канонічну самостійність, тобто автокефалію». На Соборі були також прийняті звернення до українських органів влади, зокрема у листі до керівництва Верховної Ради України, митрополит Філарет зазначав: «Самостійність Української Православної Церкви в незалежній Українській державі є канонічно виправданою та історично неминучою». Проте Архієрейський Собор РПЦ 1–2 квітня 1992 р. прийняв рішення розглянути питання створення автокефальної УПЦ на наступному помісному соборі РПЦ. Також, архієрейський собор прийняв до відома заяву митрополита Філарета про те, що він заради церковного миру, подасть прохання про відхід з київської митрополичої кафедри на найближчому Архієрейському соборі УПЦ. Проте після повернення до Києва митрополит відкинув свою обіцянку, публічно заявивши, що ці слова з нього були взяті під тиском.

Хоча й певна частина українського священства під тиском Москви намагалися протидіяти цим процесам і, за інформацією керівництва РПЦ, нібито на їхню адресу з різних регіонів України надходили листи від деяких українських священників, в яких висловлювалося прохання про їх перехід під пряме Патріарше правління.

У відповідь на ці провокації 22 січня в Києві митрополит Філарет зібрав нараду єпископів УПЦ, учасники якої підтримали звернення до Російського церковного керівництва. У ньому було зазначено про те, що «певні антиукраїнські сили, при підтримці з Москви, сіють смуту серед ченців, священників і прихожан в певних регіонах України, тим самим послаблюючи православ'я в Україні. Після проголошення української незалежності постає потреба у отриманні автокефалії Українською Православною Церквою». У цей час проти Філарета почалися гоніння у російській пресі, так в «Огоньке» журналіст Олександр Ніжний опублікував у 1991 р. дві наклепницькі статті про Філарета, де митрополита Київського звинувачували в жорстокому поведженні з духовенством, присвоєнні церковних грошових коштів, у хабарництві. Не зважаючи на клеми, митрополит Філарет продовжував боротися за українську канонічну церкву. Була значна протидія і в середовищі духовенства. Декілька архієреїв, зокрема Онуфрій (Березовський), Сергій (Генсецький) і Аліпій (Погребняк) виступили проти і відкликали свої підписи за автокефалію УПЦ, за що Синодом УПЦ були позбавлені кафедр. Так єпископи Аліпій і Сергій стали вікаріями до Київської митрополії,

а єпископа Онуфрія перевели на Івано-Франківську кафедру. При цьому українська політична верхівка у своїй переважній більшості також підтримувала ідею створення єдиної Помісної Української Православної Церкви. Так, до боротьби за отримання автокефалії УПЦ закликав й Леонід Кравчук, посилаючись на незалежний статус Української держави.

Навесні 1992 р. Філарет звернувся до Архієрейського Собору з проханням надати УПЦ канонічну самостійність, позаяк українське церковне управління значною мірою залежало від московського церковного керівництва. Це питання (надання автокефалії УПЦ) активно дискутувалося на Архієрейському Соборі РПЦ у Москві з 1 по 4 квітня 1992 р. Позиції виступаючих розділилися. Так, шість західноукраїнських ієрархів УПЦ підтримали надання УПЦ автокефалії. Однак більшість учасників зібрання виступили проти. При цьому було заявлено, що автокефалія УПЦ на тогочасному етапі не приведе до церковного миру, хоча й цілковитою очевидністю було те, що насправді Москві аж ніяк не потрібна була незалежна українська Церква. Підводячи підсумки, Патріарх РПЦ Алексій II виступив проти надання українській Церкві автокефалії, закликаючи знов відкласти дане питання на наступний Помісний Собор РПЦ й вимагаючи від митрополита Філарета покинути посаду глави УПЦ. Філарета звинуватили в тому, що він не відповідає вимогам, що пред'являються до особистості, здатної об'єднати навколо себе всіх православних кліриків і мирян в Україні.

На Соборі більшість архієреїв критикували митрополита Філарета і запропонували йому після обрання свого наступника відійти від справ. У відповідь на це той заявив, що якщо для досягнення церковного миру в Україні «потрібен Іона», то він готовий «стати таким Іоною». Філарет мав на увазі образ старозавітного пророка Іону, який подорожував морським судном і якого супутники вирішили викинути за борт, аби тим самим відвести від себе гнів Божий і не бути потопленими у морській безодні. Викинутий заради порятунку судна і мандрівників, пророк Іона опинився у череві морського чудовиська, але потім врятувався і врятував Ніневію, розповівши жителям міста про те, що вони розгнівали Господа своїми ганебними справами. Ніневіяни покалися і були пробачені Господом.

Попри це, Філарет не збирався припиняти боротьбу і, повернувшись до Києва 7 квітня 1992 р., у свято Благовіщення, у Володимирському катедральному соборі заявив, що Собор у Москві був для нього Голгофою, де його розпинали. Митрополит зазначив також, що він усе це витримав лише заради незалежності Української Церкви. Виступаю-

чи 14 квітня на прес-конференції в агентстві «Укрінформ», він заявив, що не хоче зрадити довір'я тих прихожан, які його підтримали, і, разом з тим, наголосив на тому, що відповідно до Томосу патріарха Алексія II він отримує пожиттєвий статус митрополита. На це патріарх Алексій II звернувся до Філарета з телеграмою-запитом: чи правда те, що ми дізнаємося з ваших слів? У відповідь той зауважив, що це справа виключно українського народу і українського священства. То стало його останньою відповіддю патріархові Московському Алексію II. Водночас Філарет розпочав здійснювати активну роз'яснювальну роботу (виключно українською мовою) щодо своєї позиції, зокрема й через виступи по телебаченню та у пресі.

РПЦ ж протидіяла Філарету безпосередньо на теренах України й 30 квітня 1992 р. у Житомирі частина духовенства (а саме: єпископи УПЦ Сергій (Генсецький) і Аліпій (Погребняк), Агафангел (Савін), Іов (Тивонюк), Василь (Васильцев), Онуфрій (Березовський) та їхні прихильники виступили з недовірою Філарету (Денисенку) та звернулися до РПЦ з проханням накласти на бунтівного митрополита канонічні покарання. Зібрання в Житомирі також висувало на митрополічу посаду ставленика Москви – Володимира (Сабодана).

Відтак 7 травня у Москві відбулося зібрання Синоду РПЦ, у роботі якого брали участь також й ті українські архієреї, які виступали проти Філарета. На Синоді було прийнято рішення фактично відсторонити митрополита Філарета від керівництва УПЦ. На наступному Синоді РПЦ (21 травня) митрополит Харківський і Богодухівський Никодим (Руснак) був призначений тимчасово керуючим УПЦ, головним завданням якого була підготовка зібрання собору архієреїв для обрання нового глави Української Православної Церкви.

Митрополит Філарет протестував проти таких дій російського Синоду, вважаючи їх втручанням у внутрішні справи Української Православної Церкви. На протидію їм він скликав у Києві Всеукраїнську конференцію на захист канонічних прав УПЦ. На ній були засуджені травневі постанови Синоду РПЦ, та зазначено, що українські єпископи, які брали участь у цих засіданнях, порушили Устав УПЦ. Було також прийнято звернення до Вселенського Патріарха, в якому висвітлювалося історичне підґрунтя надання автокефалії УПЦ, зокрема вказувалося на те, що підпорядкування Київської митрополії Московському Патріархату в 1686 р. було здійснено під тиском Москви. Зазначалося також, що Київська митрополія була передана Москві Константинопольським Патріархом Діонісієм за значний хабар у 200 золотих і «три сорока соболів». Пізніше у своєму листі до московського царя Константинополь-

ський Патріарх просив надіслати «жалування» також для решти архієреїв, що підписали томос. При цьому необхідно нагадати й про те, що за два місяці по офіційному вступі на Константинопольський престол, коли змінилася геополітична ситуація, Діонісія позбавили патріаршества за його таємні зв'язки з Москвою.

Виконуючи завдання Москви, 27 травня 1992 р. у Харкові був проведений Собор єпископів УПЦ, учасники якого (18 архієреїв під головуванням митрополита Харківського Никодима (Руснака), обрали нового Предстоятеля Української Православної Церкви, яким став Володимир (Сабодан). Собор «висловив недовіру митрополиту Філарету (Денисенку) і звільнив його з Київської кафедри, заборонив йому священнослужіння надалі до рішення Архієрейського Собору Матері-Церкви». Тоді ж було внесено й зміни до Статуту УПЦ.

Сам Філарет не брав участі у Харківському соборі і не визнав його легітимності, позаяк той був скликаний без його згоди як глави УПЦ. Для зміцнення своєї та української церковної позиції 7 червня 1992 р. він та єпископ Почаївський Яків (Панчук) рукопоклали нового архієрея – Спиридона (Бабського), а 8 червня – Варсонофія (Мазурака). Слід відзначити, що навіть за умов постійного тиску Москви частина священників, беззастережно підтримавши Філарета, брали діяльну участь в його церковній політиці. Вони здійснювали богослужіння українською мовою, активно популяризували українську культуру, звичаї, обряди, вимагали від влади повернути їм українські храми, що були захоплені проросійськими священиками.

Зрештою 25–26 червня 1992 р. у Києві в резиденції митрополита Філарета відбувся Всеукраїнський Православний Собор, на якому було оголошено про створення Української Православної Церкви Київського Патріархату, до якої увійшли ієрархи, що підтримали Філарета, а також ієрархи Української Автокефальної Православної Церкви, яка до цього часу діяла за кордоном. Утім, першим Патріархом нової Церкви став не Філарет, а 94-річний Патріарх УАПЦ Мстислав (Скрипник), небіж Симона Петлюри, який до церковної кар'єри встиг послужити ад'ютантом у дядька. Собор визнав незаконним рішення Архієрейського собору РПЦ – і митрополита Філарета було обрано заступником Патріарха Київського і всієї Руси-України.

Тим часом 11 червня 1992 р. Архієрейський собор РПЦ постановив «викинути митрополита Філарета (Денисенка) з суцього сану, позбавивши його всіх ступенів священства і всіх прав, пов'язаних з перебуванням у клірі», за «жорстоке і зарозуміле ставлення до підвідомчого духовенства, диктат і шантаж (Тит. 1, 7–8; святих апостолів правило

27-ме), внесення своєю поведінкою і особистим життям спокуси в середовище віруючих (Мф. 18, 7; Першого Вселенського Собору правило 3-тє, П'ятого-Шостого Вселенського Собору правило 5-тє), клятвopушення (святих апостолів правило 25-тє), публічний наклеп і хулу на Архієрейський Собор (Другого Вселенського Собору правило 6-тє), вчинення священнодійств, включаючи висвячення в стані заборони (святих апостолів правило 28-ме), учинення розколу в Церкві (Двократного Собору правило 15-тє)». Усі рукоположення, скоєні Філаретом в забороненому стані від 27 травня 1992 р., і накладені їм прощення були визнані недійсними. Філарет не визнав за собою вини і не підкорився рішенню Собору, назвавши його неканонічним і незаконним, а натомість продовжував свою церковну діяльність, в тому числі і в межах інших Помісних Церков.

У даному контексті важливо розглянути основні етапи становлення УАПЦ у ХХ ст. Вперше Українська Автокефальна Православна Церква була проголошена на Всеукраїнському Церковному Соборі, який відбувся 14 жовтня 1921 р. Нова Церква потребувала єпископів, тому на Соборі було прийнято рішення звернутися до київського екзарха Михайла (Єрмакова), який відмовився це робити. Після активної дискусії прийшли до висновків рукоположити єпископа «александрійським» або «пресвітеріанським» чином. Раніше в Александрійській Церкві за відсутності православних єпископів рукоположення здійснювалося пресвітерами і мирянами. 23 жовтня 1921 р. Василь Липківський був рукоположений в єпископи тридцятьма священниками в Соборі Святої Софії. До 30 жовтня, коли відбулося закриття Собору, було рукоположено ще одинадцять єпископів, а невдовзі після закінчення ще п'ятеро. Таким чином в УАПЦ на той час було 18 єпископів.

Утім окупаційна радянська влада активно боролася проти всіх релігійних конфесій, зокрема й проти УАПЦ. У 1927 р. на Другому Всеукраїнському Соборі під тиском більшовиків митрополит Василь Липківський був усунутий від управління УАПЦ, а новим керівником було обрано єпископа Миколая Борецького. Проте така зміна пастирського провідництва не покращила ситуацію, і Церква з кожним роком ставала все слабкішою, почалися внутрішня боротьба і сварки, а в січні 1930 р. на черговому Соборі було винесено інспіровану більшовицькими агентами постанову про самоліквідацію УАПЦ.

У цей же час на землях Західної України, які не перебували під владою Радянського Союзу, відбувається певна релігійна українізація. Так, у 1927 р. в Луцьку відбувся Український Церковний З'їзд, який прийняв рішення активно провадити богослужіння рідною мовою. Для керівни-

цтва українськими єпархіями у 1932 р. рукоположили вікарного єпископа Луцького Полікарпа (Сікорського), архієпископом Волинським у 1934 р. став Олексій (Громадський).

Після початку німецької окупації в Почаївській лаврі у серпні 1941 р. відбувся Архієрейський Собор, на якому архієпископа Олексія (Громадського) було обрано Главою Української Автономної Православної Церкви в юрисдикції Московського Патріархату. Та ця церква не була визнана митрополитом Діонісієм і він призначив архієпископа Полікарпа (Сікорського) тимчасовим адміністратором Православної Автокефальної Церкви на звільнених українських територіях. Восени 1942 р. ці дві українські православні юрисдикції намагалися провести об'єднавчий Собор, але німецька влада його заборонила. Після звільнення українських земель радянською владою, під тиском Москви Архієрейським Собором Російської Православної Церкви митрополит Полікарп (Сікорський) та солідарні з ним архієреї були позбавлені сану. Усі вони були змушені виїхати до Німеччини, де УАПЦ почала діяти у вигнанні. На кінець війни у Західній Європі діяло 12 ієрархів УАПЦ під керівництвом митрополита Полікарпа (Сікорського). Від 1953 до 1969 рр. провідником УАПЦ був єпископ Никанор (Абрамович), а після нього – Мстислав (Скрипник).

І лише в період розпаду Радянського Союзу на українських територіях почали виникати передумови для відновлення Української Автокефальної Православної Церкви. Так, в період перебудови у лютому 1989 р. у Києві було створено ініціативний комітет з відновлення УАПЦ в Україні. Головним його завданням було відродження та реєстрація УАПЦ та формування її структур. Цей рух значно посилювався після того як у серпні 1989 р. з-під юрисдикції РПЦ вийшов протоієрей Володимир (Ярема), який став одним з ініціаторів відновлення УАПЦ. Він же запропонував під час богослужінь поминати тогочасного Вселенського Патріарха Димитрія. У жовтні 1989 р. (22 жовтня) відбувся Собор священників і мирян у Львові, учасники якого проголосили відродження УАПЦ. Очільником було обрано позаштатного єпископа Московського Патріархату Івана (Боднарчука), який за такі дії Синодом МП був заборонений у служінні. УАПЦ активно розбудовувала свої структури і на початок 1990 р. нараховувала близько 200 галицьких парафій. Виникла потреба у нових церковних кадрах, відтак весною 1990 р. були здійснені єпископські хіротонії Андрія Абрамчука, Данила Ковальчука, Миколая Гроха, Романа Балащука, Володимира Романюка та інших.

5–6 червня 1990 р. у Києві було скликано Всеукраїнський Православний Собор, в якому взяли участь близько 700 делегатів з усієї Укра-

їни, як мирян, так і священників. Рішенням Собору було затверджено відновлення УАПЦ, прийнято Статут Церкви і Патріархом Київським обрано Мстислава (Скрипника). Позаяк митрополит Мстислав особисто не був присутнім на цьому Соборі (йому було заборонено в'їзд на територію УРСР), він прийняв своє призначення трохи пізніше. Відтак на деякий час місцезблустителем патріаршого престолу у Києві став митрополит Іван (Боднарчук).

Слід відзначити також, що на той час гоніння на Церкву вже припинилися і 2 жовтня 1990 р. УАПЦ була офіційно зареєстрована владними структурами УРСР. Після покращення суспільно-політичної ситуації восени 1990 р. митрополит УАПЦ Мстислав (Скрипник) отримав дозвіл на відвідання України й 18 листопада 1990 р. відбувається його інтронізація на Патріарха Київського і всієї України. Патріарх Мстислав почав активно розбудовувати мережу УАПЦ і готувати вище духовенство.

Так, разом з єпископом Вашингтонським Антонієм (Щербою), який на той час також перебував в Україні, вони рукопоклали єпископа Хмельницького Антонія (Фіалко) та єпископа Дніпропетровського Пантелеймона (Романовського). Невдовзі Мстислав від'їжджає до США, залишивши своїм заступником керуючим справами Патріархії у Києві єпископа Рівненського Антонія (Масендича), проте довготривала відсутність Патріарха в Україні посилила протистояння всередині УАПЦ її різних груп та архієреїв. І тільки в червні 1992 р. більшість з них об'єдналася у складі єдиної Української Православної Церкви Київського Патріархату.

Створення єдиної Української Православної Церкви підтримав президент України Леонід Кравчук та керівництво Верховної Ради. Після проведення Всеукраїнського Православного Собору органами юстиції держави було скасовано реєстрацію УАПЦ й зареєстровано нову – Українську Православну Церкву. Проте частина духовенства та вірних УАПЦ не підтримали рішення Всеукраїнського Православного Собору, вказуючи на те, що об'єднавчий Собор та утворення УПЦ КП відбувалося без участі та благословення Патріарха Мстислава. Деякі єпископи, зокрема Івано-Франківський – Миколай (Гроха) і Полікарп (Палахнюк), Хмельницький – Антоній (Фіалко), Дніпропетровський – Пантелеймон (Романовський), звернулися до РПЦ з проханням прийняти їх до своїх лав і вони були там перерукоположені.

У цей час, зміцнюючи свої позиції, митрополит Філарет у вересні 1992 р. перерукоположив єпископів УАПЦ: Антонія (Масендича), Володимира (Романюка), Романа (Балашука) та Софронія (Власова).

Невдовзі Патріарх Мстислав приїжджає з візитом до України (1–10 липня 1992 р.) й проводить зустрічі з колишнім єпископатом УАПЦ, де вказує на своє невдоволення об'єднавчим Собором та утворенням нової структури – УПЦ КП. У грудні 1992 р. Патріарх Мстислав повторно прибуває в Україну і зустрічається з духовенством, що не визнало об'єднання з частиною УПЦ (МП). Після зустрічі Мстислав звертається до президента, прем'єр-міністра та генерального прокурора України, де наголошує на незаконності об'єднавчого Собору від 25–26 червня 1992 р. і на порушення Статуту УАПЦ.

У відповідь 15 грудня 1992 р. було зібрано Архієрейський Собор УПЦ КП, на якому прийнято постанову про те, що усі дії Мстислава (Скрипника) є неправомірними без узгодження з Синодом. Учасники Собору також звернулися до Мстислава з проханням взяти участь у ньому, яке він, звісно ж, відхилив. Натомість Мстислав призначив архієпископа Петра (Петруся) керуючим справами Патріархії УАПЦ. За ініціативою архієпископа Петра 22 січня 1993 р. було скликано розширену архієрейську нараду, завданням якої стало врегулювання статусу УАПЦ. Утім, у зв'язку з відсутністю на ній духовенства (присутніми були тільки архієпископ Петро та єпископ Михайл Дуткевич), цією нарадою не було прийнято жодних рішень. Сатисфакція з боку УПЦ КП була миттєвою – її Архієрейський Синод позбавив архієпископа Петра (Петруся) сану.

По смерті 11 червня 1993 р. Патріарха Мстислава, на Архієрейському Соборі УАПЦ його учасники просять священника Володимира (Ярему) погодитися на монаший постриг. Постриг відбувся у Петропавлівському храмі Львова, де о. Володимир отримав ім'я в монашестві – Димитрій. Пізніше він був рукоположений на єпископа Січеславського, а 7 вересня 1993 р. обраний Патріархом Київським на другому Помісному Соборі УАПЦ.

У цей же період УПЦ КП, яка також вважала своїм главою Мстислава (Скрипника), проводить свої вибори Патріарха України. 21–24 жовтня 1993 р. у Києві було зібрано Помісний Собор, учасники якого обрали Патріархом Київським і всієї Руси-України архієпископа Чернігівського Володимира (Романюка), інтронізація якого відбулася у Соборі Святої Софії. На цьому ж зібранні митрополита Філарета було обрано заступником Патріарха.

Патріарх УПЦ КП Володимир проводив дієву об'єднавчу політику, здійснюючи переговори з Патріархом УАПЦ Димитрієм (Яремою) щодо об'єднання двох церков. Проте 14 липня 1995 р. Володимир (Романюк) передчасно помирає за досить дивних обставин. Поховання Патріарха вилилося у трагічне протистояння між прихильниками УПЦ КП та

представниками силових структур, позаяк як вірні УПЦ КП прагнули поховати його тіло на території Софійського собору, а силовики протидіяли цьому, побивши учасників похоронної процесії. Тіло Патріарха було поховано перед входом в Софіївський храмовий комплекс.

20–21 жовтня 1995 р. у Києві зібрався Помісний собор УПЦ КП, учасники якого обрали Патріархом Київським і всієї Руси-України митрополита Філарета (Денисенка). 22 жовтня у столичному Володимирському катедральному соборі відбулася інтронізація новообраного Патріарха.

Москва чи не одразу ж заборонила Філарету в служінні, потім позбавила сану, чернечого звання (тепер він уже не міг називати себе чернечим ім'ям). Сам же він активно працює над розширенням структур та мережі УПЦ КП. У 1996 р. було здійснено канонізацію Петра Могили, який вніс значний вклад у розвиток українського православ'я. У 1997 р. УПЦ КП отримала у своє користування комплекс Видубецької обителі й розпочала відбудову Михайлівського Золотоверхого монастиря. Очільник УПЦ КП зав'язує контакти також із невідомими православними юрисдикціями за межами України, які мали антиросійські позиції. Так, він підтримав опозиційного до офіційного болгарського Патріарха Максима Патріарха Пімена («альтернативний синод»), започаткував зв'язки з Македонською та Чорногорською Православними Церквами, які також не були визнані Вселенським Православ'ям.

Тим часом 21 лютого 1997 р. на Архієрейському соборі РПЦ у Свято-Даниловому монастирі в Москві монаха Філарета (Денисенка) було відлучено від Церкви і піддано анафемі. Постановою Собору в провину Філарету ставилося те, що «монах Філарет не послухав зверненого до нього від імені Матері-Церкви заклику до покаяння і продовжував в міжсоборний період розкольницьку діяльність, яку він простяг за межі Російської Православної Церкви, сприяючи поглибленню розколу в Болгарській Православній Церкві і приймаючи у спілкування розкольників з інших Помісних Православних Церков». Філарет відлучення не визнав, оскільки воно, з його точки зору, було скоєно з політичних мотивів, будучи, таким чином, недійсним. Лише у жовтні 2018 р. Константинопольський патріархат, посилаючись на своє канонічне право розглядати апеляції від кліриків інших помісних церков, прийняв рішення зняти з Філарета анафему і відновити його в єпископському сані.

Незважаючи на труднощі, Філарет продовжував розбудову незалежної соборної Української Православної Церкви і намагався досягнути її міжнародного визнання. З цією метою Філарет здійснює візити до Патріарха Константинопольського Варфоломія, аби Царгород взяв під

своє крило УПЦ КП й отримує від нього певну підтримку, хоча цьому активно протидіє Російська Православна Церква. Тут слід зауважити, що вже були певні прецеденти, коли православні Церкви переходили під омофор Вселенської Церкви. Так, коли в Естонії було створено незалежну Православну Церкву, Константинополь відновив її автономію. РПЦ ж виступила проти цього і припинила молитовне спілкування з Константинополем (пізніше вони дійшли компромісу й нині в Естонії діють дві православні канонічні церкви, а парафії самі обирають у чиєму підпорядкуванні їм перебувати – Константинополя чи Москви. Не буде зайвим згадати також й про розкол серед православних християн Франції, частина з яких на чолі з митрополитом Євлогієм (Георгіївським) ще у 1931 р. попросилася під омофор Константинопольського Патріарха. Щодо Української Православної Церкви, то слід згадати про томос 1924 р., у якому Вселенський Патріарх визнав автокефалію Православної Церкви в Польщі й той факт, що Московський Патріархат неканонічно привласнив собі владу над Київською Митрополією, як і про те, що ця влада є неканонічною.

Слід відзначити, що у 2000 р. за підтримки Вселенського Патріарха розпочалися переговори між УПЦ КП та УАПЦ. Патріарх обіцяв визнати їхню легітимність, якщо вони домовляться про об'єднання. За підсумками таких зустрічей було підписано «Симфонікон», на основі якого й мало відбутися об'єднання двох церковних структур в єдину Помісну Православну Церкву. Проте через потужну протидію Московської Патріархії та посилення внутрішніх суперечностей у середовищі УПЦ КП та УАПЦ, переговори так і не мали позитивного результату.

Свого часу витратив чимало зусиль на те, щоби домогтися автокефалії Української Православної Церкви й президент України Віктор Ющенко. Напередодні 1020-річчя Хрещення Русі В. Ющенко вів переговори з Константинопольським Патріархом Варфоломієм щодо даного питання, проте потужний спротив РПЦ та Російської Федерації не дав можливості досягнути позитивного для України розв'язання цього питання. Так, у серпні 2009 р. в Україну здійснив візит Патріарх Московський і Всієї Русі Кіріл, який на слова президента України В. Ющенка: «Найбільше бажання українського народу – жити в єдиній Помісній Православній Церкві», облудливо відповів: «Ця Церква, пане президенте, існує... Є помісна церква в Україні. Це – УПЦ МП. Якби її не було, не було б сьогодні України».

На сучасному етапі ключовим питанням є створення незалежної Української Православної Церкви (за останні 168 років Константинополь проголосив автокефальний статус семи Помісних Церков, які нині

визнані усією спільнотою Православної Церкви, а надана 48 років тому Священним Синодом РПЦ автокефалія Православної Церкви в Америці визнається лише частиною православного світу).

У листопаді 2017 р. Патріарх Філарет направив лист до Патріарха Московського Кіріла та до єпископата РПЦ, в якому виявив бажання подолання розколу і висловив надію на взаємне примирення, просив про скасування «всіх рішень, в тому числі про погрози і відлучення ... заради досягнення Богом заповіданої світу між єдиновірними православними християнами і примирення між народами. Прошу вибачення у всьому, чим згрішив словом, справою і всіма моїми почуттями, і так само від серця щиро прощаю всім». Проте, як і було очікувано, ці зусилля залишилися безплідними, натомість українському патріархові вдалося оминати замах на своє життя.

Тим часом на зустрічі з президентом України П. Порошенком 18 квітня 2018 р. Філарет, разом з Макарієм (УАПЦ) та Онуфрієм (УПЦ МП), офіційно передав главі держави підписи 40 архієреїв Київського патріархату, 12 архієреїв автокефальної церкви і близько 10 архієреїв Московського патріархату до Вселенського Патріарха про надання Томосу про автокефалію Української Церкви. 19 квітня Верховна Рада ухвалила постанову про підтримку звернення президента до Вселенського патріарха про надання томосу на автокефалію Православної церкви в Україні. Вже 22 квітня у Константинополі одностайно вирішили дарувати автокефалію Україні, аби, за словами Вселенського Патріарха Варфоломея I, «вилікувати вже усталені розколи та розділення, оскільки сестринська церква Москви не змогла принести їм зцілення». У червні ж в інтерв'ю ЗМІ патріарх Філарет висловив думку, що томос буде надано у 2018 році.

3 вересня 2018 р. у Стамбулі завершився архієрейський синаксис Вселенського патріархату. Українське питання на ньому було головним. Ієрархи були проінформовані про рішення патріарха Варфоломія щодо наміру дати Україні автокефалію і не висловлювали принципових заперечень. Надалі – остаточне ухвалення документів мало відбутися на Священному синоді. Невдовзі, вже 7 вересня генеральний секретар Священного Синоду Вселенського патріархату поширив повідомлення про призначення Вселенським патріархатом його преосвященства архієпископа Даниїла Памфілійського зі Сполучених Штатів та його преосвященства єпископа Іларіона Едмонтонського з Канади, які обидва служать українським православним вірним у своїх відповідних країнах у Вселенському патріархаті, – як своїх екзархів у Києві в рамках підготовки до надання автокефалії православній церкві в Україні.

9–11 жовтня 2018 р. відбулося засідання Синоду Константинопольського Патріархату, за підсумками якого в частині, що стосувалася Філарета, було офіційно повідомлено наступне: «Прийняти прохання про апеляцію від Філарета Денисенка, Макарія Малетича та їх послідовників, які опинилися в схизмі не з догматичних причин, – відповідно до канонічних прерогатив Константинопольського патріарха отримувати такі звернення від ієрархів та інших священнослужителів усіх автокефальних Церков. Таким чином, згаданих вище осіб було канонічно відновлено в своєму єпископському і священничому сані, також було відновлено спілкування їх вірних з Церквою». Синод визнав незаконним томос 1686 року про зверхність Московського патріархату над Київською митрополією, а також оголосив, що Константинополь продовжує реалізацію рішення про надання автокефалії церкві України, та заявив про ставропігію в Києві. Після цього глава Київської патріархії Філарет закликав УАПЦ та УПЦ МП готуватися до Об'єднавчого собору, на якому оберуть голову Помісної церкви, що отримає томос Константинополя.

Йдучи назустріч добрій волі Фанара, 20 жовтня 2018 р. священний Синод УПЦ КП прийняв рішення, що в зв'язку зі змінами, які відбуваються в Українській Православній Церкві, беручи до уваги практику Помісних православних церков та інші суттєві обставини, повний титул очільника УПЦ КП відтоді набував такої форми: «Святійший і Блаженніший (ім'я), Архієпископ і Митрополит Києва – Матері міст Руських, Галицький, Патріарх всієї Русі-України, Свято-Успенських Києво-Печерської та Почаївської лавр Священноархимандрит». Скорочений титул звучить так: «Святійший (ім'я), Патріарх Київський і всієї Русі-України». Крім цього, у відносинах з іншими Помісними православними церквами припустимою формою є «Блаженніший Архієпископ (ім'я), Митрополит Київський і всієї Русі-України».

3 листопада 2018 р. президент України П. Порошенко та Вселенський патріарх Варфоломій підписали Угоду про створення незалежної Української Православної Церкви. Це ще раз підтвердило прагнення Вселенського патріархату до надання автокефалії українській православній церкві. Хоча дана угода не означала автоматичного створення єдиної православної церкви, позаяк держава відповідно до Конституції України є відокремленою від Церкви, а лише забезпечує створення необхідних передумов для проведення об'єднавчого собору українських православних церков та завершення процедури надання українській церкві Томосу про автокефалію.

29 листопада 2018 р. синод Вселенського патріархату затвердив текст томосу про автокефалію для Української Помісної Православної Церкви

та проект статуту цієї Церкви, частиною якого стане томос. Об'єднавчий Собор, на якому було проголошено про створення Єдиної Помісної Православної Церкви України, відбувся 15 грудня 2018 р. у Софійському соборі в Києві. Об'єднавчий Собор проголосив створення Автокефальної Помісної Православної Церкви в Україні, затвердив її статут та обрав Предстоятеля.

Тож мрія, місія та справа усього життя патріарха Філарета набула свого втілення й здійснилася – в Україні було відновлено єдину, автокефальну, канонічну Помісну Православну Церкву з центром у столиці держави Києві.

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв
Історичний клуб «Планета»

СВІТОЧ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

До 90-річчя з дня народження
Святійшого Патріарха Філарета (Денисенка)

Головний редактор Анатолій Денисенко
Заступник головного редактора Володимир Денисенко

Формат 70x100/16
Підписано до друку 20.04.2019
Тираж 300 примірників

